

A Magyar Nemzeti Helynévtár előbbiekben bemutatott első kötete szakszerű kiadvány, kiváló forrásmunka, információkban gazdag, tartalmas névtár az onomasztika és társtudományai számára egyaránt, de a helynevek iránt érdeklődő nagyközönség számára is, különös tekintettel azoknak a településeknek a névközösségeire, ahonnan a helynévanyaga származik, hozzájárulva a térség kulturális örökség részét képező magyar helynévkincsének megőrzéséhez, „a magyarság közösségi és lokális kötődésének, identitástudatának az erősítéséhez” (Hoffmann 2023: 477).

I R O D A L O M

- HBmHn.1. = *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei.* Bába Barbara (szerk.): *Magyar Névarchívum Kiadványai 35.* Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2015.
- Hoffmann István 2021a. *A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról. Helynévtörténeti Tanulmányok* 17: 139–145.
- Hoffmann István 2021b. *Magyar névkutatás: Irányok és perspektívák.* Magyar Nyelv 117: 385–402.
- Hoffmann István 2023. *Magyar Nemzeti Helynévtár Program.* Magyar Nyelv 119: 471–478.
- Szabó József 2016. *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei.* Magyar Nyelv 112: 352–355.
- Török Tamás 2016. *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei.* Névtani Értesítő 38: 253–255.

CSOMORTÁNI MAGDOLNA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék
Kolozsvár/Cluj-Napoca, str. Horea 31
magdolna.csomortani@ubbcluj.ro

GIORGIO AGAMBEN, A nyitott. Az állat és az ember. DARIDA VERONIKA (ford.)
Kijárat Kiadó, Budapest. 2024. 107 lap.

Giorgio Agamben *A nyitott. Az állat és az ember* című, 2002-es művét a Kijárat Kiadó tette elérhetővé a magyar olvasóközönség számára Darida Veronika fordításában 2024-ben. A kortárs olasz filozófus esszékötetében arról értekezik, hogy léteznek-e konkrét határok emberi és nem-emberi között.

Művének első fejezetében Agamben egy 13. századi héber biblia tériomorf ábrázolásainak problémakörét járja körül. A gondolkodót egy az igazak utolsó napi messianisztikus lakomáját ábrázoló miniatúra foglalkoztatja: „A paradicsomi fák árnyékában, két zenész játékanak örvendve a koronát viselő igazak egy gazdagon terített asztal mellett ülnek [...] és akik egész életükben betartották a Tóra előírásait, Behemót és Leviatán húsából falatoznak. [...] Meglepő viszont egy mindeddig nem említett részlet: a koronát viselő igazakat a miniatör nem emberi, hanem minden kétséget kizáróan állati fejjel ábrázolta.” (Agamben 2024: 11.) A jobb oldali alakokon az eszkatologikus állatokra tett utalásként felfedezhetjük a sas griffszerű csőrét, az ökor rózsaszín pofáját és az oroszlánfejet. (Uo.: 12.) Az értekezés fő kérdésfelvetésére, hogy miért ábrázolják a leviatán húsából részesülő igazakat állatfejjel? – Zofia Ameisenowa 20. századi lengyel művészettörténész kutatásai nyomán ez a válasz kívánczik: „az igazak [...]

haláluk után felemelkednek az égbe, csillagokká változnak, és azonosulnak az egyes égi szférákat irányító erőkkel.” (Uo.) Az üdvözültek tériomorf ábrázolása azonban további vizsgálódásokat is igényel. Az igazak állatfejjel történő megjelenítését Ézsaiás próféciájával hozza összefüggésbe a szerző: „És lakozik a farkas a báránnyal, és a párduc a kecskefiúval fekszik, a borjú és az oroslán-kölyök és a kövér barom együtt lesznek, és egy kis gyermek őrzi azokat.” (Ézsaiás 11,6 ford. Károli Gáspár) Ahogy az ószövetségi látomásban, úgy a milánói Bibliotheca Ambrosianában őrzött miniatúrán is átalakul, új formát ölt az emberek és állatok közötti kapcsolat. Átalakulnak a határvonalak a két élőlény között, de kérdéses, hogy feloldódnak-e. A gyermek az öt körülvevő állatokhoz képest fölérendeltségi pozícióban van. Ártatlansága ellenére megtartotta őrző funkcióját, nem egyenrangú fél az állatokkal. A megtartott őrző-vezető funkció nyomán megfigyelhetjük, hogy nem oldódik fel a határvonal a kétféle élőlény között.

Az ember állattá válásának kérdéskörét Alexandre Kojève gondolatainak tükrében vizsgálja Agamben ilyen kérdések mentén, mint: Az emberiség történelmén túl beszélhetünk-e még humán értékekről? A poszthistorizmus homo sapiense őrzi-e még azt az eszmerendszert, amely az elmúlt történelmi korokban emberré tette őt? A 20. század francia gondolkodója szerint az ember eltűnése a történelem végén nem katasztrófa. A történelem utáni egyén a béke zászlóvivője: „vagyis az úgynevezett Ember vagy szabad és történeti Individuum végleges megsemmisülése egész egyszerűen a cselekvés megszűnését jelenti, a szó szoros értelmében. Ami gyakorlatilag a háborúk és véres forradalmak eltűnését foglalja magában.” (Agamben 2024: 15.) Az ember végleges megsemmisülése magában foglalja a nyelv és az alkotás átalakulását is. Az eltűnés – gondolja tovább Agamben – magában foglalja az emberi nyelv eltűnését is, amelynek helyét a méhek nyelvéhez hasonló hangjelzés és mimika veszi át.” (Uo.: 19.)

„Az élet olyasvalami, amit nem lehet definiálni, de ami, épp emiatt, folyamatos tagolást és felosztást követel.” (Agamben 2024: 23.) A kötet negyedik fejezete, a *Mysterium discussionis* című esszé az élet fogalmának genealógiáját vizsgálja, azt a kérdést állítva középpontba, hogy definiálható-e az élet? Hogy a létezmód sokfélesége kézzelfoghatóbb legyen, Agamben Arisztotelész lélekfilozófiai írásaira alapozva építi fel gondolatmenetét. Az ókori görög bölcselelő vizsgálódásának kiindulópontja, hogy „a lelkes lény a lélektelentől az élet által különbözik”. (Arisztotelész *A lélek*. 2006.) Arisztotelész létdefiníciója szerint „az életen több dolgot is értünk, ha a következőknek csak egyike is jelen van egy dologban, élőnek mondjuk: ész, érzékelés, a helyváltoztatás értelmében tett mozgás és nyugalom, a táplálkozással összefüggő mozgás, valamint a fogyás és a növekedés.” (Agamben 2024: 23.) Fontos, hogy maga Arisztotelész sem definiálja konkrétan az életet. Meghatározásában élőnek számít mindaz, ami a táplálkozás képességének birtokában van. Az említett meghatározás révén Agamben Arisztotelész gondolkodásának stratégiai eszközéről rántja le a leplet. Az ókori filozófus „minden »mi az?« jellegű kérdést átfogalmaz annak kérdésévé, hogy »mi által tartozik valami egy másik dologhoz?». (Uo.: 24.) Ennek analógiájára kimutatható, hogyha egy létező él, akkor azt az alapot keressük, amely által elevennek mondható. (Uo.) Az életdefiníciók keresésének érdekében Agamben továbbgondolja Xavier Bichat 18. századi, francia sebész-anatómus elméletét is. *Fiziológiai vizsgálódások az életről és halálról* című művében az anatómus „megkülönbözteti az »animális életet«, amelyet a külvilággal való kapcsolat határoz meg, és az »organikus életet« [...], amely egy sor úgymond vak és tudat nélküli funkció (vérkeringés, légzés [...] stb.) ismétlődése.” (Uo.: 25.) Agamben szerint az emberben ez a két állapot együtt él, „de nem azonos egymással”. (Uo.) A belső állapot organikus élete még az animális élet előtt, a magzatkorban elkezdődik, „az öregedésben és az agóniában pedig túléli a külső állapotot.” (Uo.) Az azonosságbeli eltérés alátámasztható a modern orvostudomány

kutatásaival is. Az agyhalál állapotában lévő egyén „minden agyi aktivitástól elszakadt és mondhatni vegetatív, szubjektum nélküli életet él”. (Agamben 2024, 32.)

Uralkodhat-e az ember a nem emberi fölött? Mikor vált köddé a két faj egyenrangúsága, és mikortól jelenthetjük ki azt, hogy az ember uralkodik az állatok fölött? Válaszkereséseiben Agamben Aquinói Szent Tamást hívja segítségül. A 13. századi olasz szerzetes *A teológia foglalata* egyik passzusában a tapasztalati ismeretnek olyan fajtájáról beszél, amelyre az ember–állat kapcsolat révén lehetett szert tenni. A Paradicsomban az ember nem volt rászorulva a nem emberi másik kihasználására. A két élőlény közötti szimbiózis elősegítette a *cognitio experimentalis*, a tapasztalati ismeret kialakulását: „az ártatlanság állapotában lévő embereknek nem volt szükségük állatokra testi szükségleteik miatt: sem ruhakészítés végett [...], sem táplálékul [...], sem szállítóeszközként. [...] Szükségük volt mégis rájuk, hogy tapasztalati ismereteket szerezzenek a természetükről.” (Aquinói Szent Tamás, *A teológia foglalata*... ford. Tudós-Takács János. 2002)

„A nyelv különbözteti meg [...] az embert az állattól. [...] Ha eltávolítjuk ezt az elemet, eltűnik az ember és az állat közötti különbség.” (Agamben 2024: 44) A modernitás antropológiai gépezete működése során kizárja az emberből a nem emberit. (Uo.: 46.) A zsidót az emberben létrehozott nem emberként, az agyhalottat és a kómás állapotot az emberi testen belül elkülönített állatként jelöli meg. (Uo.) Agambennek a nem emberhez kapcsolódó problémafelvetése nyomán fogalmazódott meg bennem az embertelen létezésének a kérdése. A zsidót az emberben létrehozott nem emberként értelmezte a modernitás antropológiai gépezete. Lehetséges-e, hogy ezt a nyelvben és kultúrájában is igen heterogén közösséget az embertelen aktív jelenlétének hatására zárta ki magából a szóban forgó gépezet? Az emberben megformálódó embertelen elkülönül a nem emberitől. Az emberben él. A gondolkodás, a nyelv és az ehhez társuló gesztusok által nyilvánul meg. A nyelv tehát nemcsak az embert különbözteti meg az állattól, hanem a gondolkodással karöltve életre hívja az emberben létrejövő embertelen is. A kifejezést – embertelen – könnyű első hallásra a gonoszsággal asszociálni, holott eltér ettől. Más, mint a rosszindulat, mélyebben gyökeresik, brutálisabb és egyszerűbb. Nélkülözi az egészséges kíváncsiságot, a másikhöz való odafordulást. Az embertelen nem kíváncsi mások értékeire, nem érdeklik, mi több zavarják a tőle eltérő mozgásterek. Arra törekszik, hogy a megszüntesse heterogenitást és a vele azonosat tegye uralkodóvá.

Könyvének tizenkettedik, *Világszegénység* című fejezetében Agamben Heideggerre hivatkozik. Agamben feltárja azt is, hogy az 1975-ben kötetté szerkesztett, *A metafizika alapfogalmai. Világ – végeesség – magány* Heideggernek a Freiburgi Egyetem 1929–1930-as tanévében tartott előadásorozatának címe volt. Agamben azzal is szembesíti az olvasóit, hogy „a kurzus első pillantásra nem felel meg a címének és nem tűnik bevezetésnek sem »az első filozófia« sajátos tudományának az alapfogalmaiba.” (Uo. 56.) Heidegger a metafizika tárgyalása helyett „hosszadalmas [...] elemzést szentel a »mély unalomnak«, mint érzelmi alaphangoltságnak, majd rögtön utána egy még hosszabb vizsgálódást az állat és környezete, valamint az ember és világa kapcsolatának. (Uo.) [...] Az állat világszegénysége [...] és a világgépző ember [...] közötti kapcsolaton keresztül Heidegger a jelenvalólét [...] alapstruktúráját – a világban benne létet – próbálja az állat vonatkozásában elhelyezni.” (Uo. 57.) A világgépző „ember nemcsak egy darabja a világnak. Annak ura és szolgája oly módon, hogy birtokolja azt.” (Heidegger 2004, 243.) „Az állat úgy van a környezetében élete folyamán, mintha egy csőbe lenne bezárva, mely se nem tágul, se nem szűkül.” (Uo. 255.)

Úgy gondolom, hogy bizonyos állatok életútjának alakulásában ez a cső folyamatosan változtatja térfogatát. Ha fajtársaitól és az emberektől megbecsülést kap, elfogadással találkozik, akkor közegének térfogata kényelmesen tág. A Heideggeri problémafelvetéssel ellentétben az ilyen állat világának területe nem korlátozott vagy kiterjedésében állandó. (Heidegger 2004, 249.) Különböző élethelyzetekkel szembesül, esetenként az ember révén utazik is.

Összegzésképpen talán kijelenthetjük, a tapasztalati ismeret az, ami összeköti az embert a nem emberivel. Egymás mikrovilágának felfedezése elősegíti a másikkal való kapcsolatteremtést, a hatékony tájékozódást annak mozgásterében, akiről azt hittük mindent tudunk, vagy akit éppen ismeretlennek gondoltunk.

I R O D A L O M

- Agamben, Giorgio 2024. *A nyitott, Az állat és az ember*. Darida Veronika (ford.) Kijárat Kiadó, Budapest.
- Aquinói Szent 2002. *A teológia foglalatata (Első rész, Questio1-119)*. TamásTudós – Takács János (ford.), Gede, Budapest.
- Arisztotelész 2006. *Lélektudományi írások*. Steiger Kornél (ford.) Brunner Ákos (átdolg.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Heidegger, Martin 2004. *A metafizika alapfogalmai. Világ-végesség-magány*. Aradi László – Olay Csaba (ford.) Osiris, Budapest.

KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Hungarológia Doktori Iskola
Kolozsvár/Cluj-Napoca, str. Horea 31
kovacspeter201296@gmail.com